

Ha még egyszer azt üzeni...

A Kossuth-nóta és időszerűsége

Szülőfalumban, a Székesfehérvár melletti Zámolyon, ma is emlegetik a Vértes erdejében a Kossuth-vágást, ahol 1848–49-ben gróf Lamberg Ferenc erdejét fessze alá vették: a zsellérek, árendás birtokosok téli tüzelőt, később irtásföldet akartak maguknak ott nyerni. Tanítónk, Szabó István még az 1960-as évek első felében is mesélt nekünk a Kossuth-vágás megtorlásáról. Császári katonák 1849 augusztusában nyilvánosan, durván megbotozták Zámoly község bíróját és elöljáróságát (Demeter–Lukács 2002, 42–48). A XIX. században született zámolyi öregek Kossuth apánknak nevezték a szabadságharc kormányzóját, ahogy a korabeli katonadalban, a Kossuth-nóta egyik változatában a honvédek is (Tari 1998, 40–41):

*Kossuth Lajos édesapám,
Felesége édesanyám!
Én vagyok az igaz fia,
Magyarország katonája.*

Katonáink körében századokon át élt az a szokás, hogy az arra érdemes magasabb rangú parancsnokukat, tábornokukat (pl. Bottyán Jánost, Bem Józsefet), de a kisebb alegységek megbecsült, szeretett elöljáróit is apánk megtisztelő elnevezéssel illették (Gelencsér 1994, 17). Mihálka Endre honvéd altiszt naplójában leírta Rakovszky Sámuel, a 48. honvédszászlóalj parancsnokának búcsúzását katonáitól, akikkel közel egy esztendőn keresztül együtt harcolt. Rakovszky elköszönt zászlóaljától, mivel az 1849. augusztus 3-ai komáromi kitörés után ezredessé léptették elő, magasabb beosztásba került. Katonái e szavakkal könyörögtek parancsnokuknak: „Ezredes úr, ne hagyjon el bennünket, ki eddig vezérünk és atyánk volt, maradjon ezután is velünk, készek vagyunk vezénylete alatt, ha azt a haza sorsa úgy kívánja, egytől egyig elvérezni, vezessen bennünket a legvéresebb harcz tömkelegébe, s mi győzni fogunk, vagy mind

ott veszünk, csak ön vezessen, s ne hagyjon el bennünket!” (Mihálka 1854, 157–158). A Kossuth-nóta idézett versszaka arról árulkodik, hogy a Kossuth apánk kifejezés honvédeinktől származik, de később más foglalkozási csoportok, elsősorban a parasztság is átvette, használta. Demeter Zsófia említi *Pákozdi győzelem* című könyvében: „»A nemzeti mitológia« sok apró jellel szövi át gondolkozásunkat. Nem felejttem el, hogy apai nagyanyám, Slezák Mária, kevés iskolát járt balassagyarmati parasztasszony, soha másképpen ki nem ejtette Kossuth nevét, csak úgy, Kossuth apánk» (1998, 7). Kossuth Lajos pénzügyminiszterként a honvédsereg felállításához szükséges pénz előteremtésével, majd az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökeként sikeres toborzó-körútjaival, a honvédó hadsereg gondjainak enyhítésével kiérdemelte katonáinktól a megbecsült parancsnokoknak járó titulust (Hermann 2006, 138–172.).

Terjesztették, erősítették a nép körében a Kossuth apánk kifejezést a vásári ponyvairodalom termékei, majd a népkönyvtári füzetek sorozat Kossuthot népszerűsítő számai is. Közvetlenül halála után jelent meg Reim Lajos *Kossuth Lajos. A szabadság megteremtője* című népkönyvtári füzete, amelyben olvashatjuk: „A magyar nép hálával emlegeti Kossuth nevét, s nem is szólítja másképp mint apjának... Szépen nyilatkozik meg a nép érzelme a következő versszakban:

*Esik eső karikára,
Kossuth apánk kalapjára.
Amennyi csepp hullik rája:
Annyi áldás szálljon rája...*

De számtalan ily nóta van, mely Kossuthot úgy dicsőíti, mint a nép apját. És tényleg Kossuth apja volt a népnek” (Reim é. n., 30). Juhász Gyula így jellemezte őt a reformkori triászban: „Széchenyi csak a legnagyobb, Deák csak bölcs, de ő a mi édes apánk” (Juhász 1929, 147).

Kossuth Lajos hazai kultuszának csúcsa kétségtelenül a Kossuth-nóta, nemzeti szimbólummá vált népdalunk, amelynek refrénje (*Éljen a magyar szabadság! Éljen a haza!*) a Magyar Rádió Kossuth adójának közismert szignálja volt. Ezt a szünetjelet Tamássy Zdenkó (1921–1987) zeneszerző, a Magyar Rádió Zenei Osztályának a munkatársa készítette. A Kossuth-nótával a néprajzkutatók közül korábban Ortutay Gyula foglalkozott (1952, 263–307). Kimutatta, hogy szövegében és dallamában kuruc kori elemek, a XVIII. századi verbuválásokat idéző részletek találhatók. Egyes visszaemlékezések szerint már a forradalom kitörését követően, 1848 tavaszán új, időszerű szöveggel énekelték:

*Magyarország, édes hazám,
Neked szült és nevelt anyám.
Négy esztendő nem a világ.
Éljen a magyar szabadság!
Éljen a haza!*

Kossuth Lajos neve őszi toborzó körútja idején kerülhetett a dalba. A *Hírlap* 1848. december 17-én már nevével közli az első nyomtatásban fennmaradt szöveget, ahogy a nagysallói (Bars m.) önkéntesek énekelték:

*Kossuth Lajos azt izente:
Nincsen elég regimentje,
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni!
Éljen a magyar szabadság!
Éljen a haza!*

A nagysallóiak 1848. október 18-án hallották a Lajta menti táborba igyekvő Kossuth beszédét Esztergomban, ahova Némedi Nagy János református lelkészük vezetésével érkeztek. Leszármazottai szerint ekkor szerezte a dal szövegét a nagysallói lelkész: „Nagy János híveiből egy kocskaravánt szervezett, hogy az Esztergomba látogató Kossuth Lajos beszédét meghallgassák. Ámde a beszéd kitűzött idejére Esztergomban hatalmas eső kerekedett. Kossuth ezzel mit sem törődve, gyújtó beszédét – szakadó esőben is – elmondotta. Ekkor szerezte a dalt Nagy János. Hazamenet már a közbeeső falvakon hívei utcahosszat énekelték. A dal rövidesen az egész országban közismertté vált” (Ortutay András 2003, 283). Első két versszakát 1848-ból Bars vidékéről közölte Zsilinszky Mihály *Kossuth a magyar nép szívében és költészetében* című költeményfüzérében (Zsilinszky 1868, 67). A dalszöveg esztergomi születéséről írt Hentaller Lajos a *Szegedi Napló* hasábjain 1892-ben megjelent A szabadságharc dalairól szóló cikksorozatában, amely 1895-ben azonos címmel kötetben is megjelent: „Mikor 1848-ban Kossuth Lajos, mint a honvédelmi bizottság elnöke, Pozsonyba utazott hajón, Esztergomban az egész város, élén a lelkes és hazafias szellemű kormánybiztossal, Palkovics Károllyal, künn várta a hajóállomásnál. Aközben, hogy a hajó kikötött, megeredt a záporosó. A nép egy szívvel-lélekkel zendített rá: Esik eső karikára...” (Hentaller 1895, 176; Sándor 1999, 20). A dal esztergomi származását Móricz Zsigmond is megerősítette a vármegyei monográfia néprajzi fejezetében: „...egy történelmi becsű nótát is magukénak tartanak az esztergomiak. Kossuth Lajos 1848-ban a nemzetőrség ügyében Esztergomban járt. Hajón érkezett meg nagy zivatarban, s az elébe kisereglett nép egyszerre csak rázendítette:

*Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára...*

Az esztergomi rögtönzés azután hamarosan végigrepült az egész országban, s máig dalolja a magyar” (Móricz 1908, 87; Zolnay 1986, 267–268).

Napjainkig az első versszak a legnépszerűbb, amely a honvédek révén terjedt el országszerte. A Felvidéken szlovákul is énekelték. Második népszerű szakasza – eredetileg szerelmi dalként – talán Fejér megyei (Katona 1980, 284):

*Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára.
Valahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája!
Éljen a magyar szabadság!
Éljen a haza!*

Harmadik, közkedvelt versszakát a Nógrád megyei Tolmácson jegyezték le:

*Kossuth Lajos íródiák,
Nem köll annak gyertyavilág,
Megírja az a levelet
A ragyogó csillag mellett,
Éljen a haza!
Éljen a magyar szabadság,
Éljen Kossuth Lajos!*

Feltehetőleg Kossuth Deák Ferenchez írt Kasszandra-levelének hírére keletkezett, amelyben nagy nyomatékkal mutatott rá a kiegyezés várható súlyos bel- és külpolitikai következményeire. E három versszak alkotja a Kossuth-nóta magját, amelyek egymással és más, hasonló tartalmú és hangulatú strófákkal szabadon társultak (Zsilinszky 1868, 67; Ortutay – Katona 1975, 272–273; Katona 1980, 284–285).

Békefi Antal 1960-ban Farkasfán (Vas m.) gyűjtött egy Kossuth-nótát, amelynek szövege, az első versszak kivételével, eltér az addig ismert változatoktól (Lázár 1998, 163):

*Kossuth Lajos azt izente,
elfogyott a regimentje...*

*Kossuth Lajos azt álmodta,
kivirított a rózsafa.
A szabadság rózsafája,
tündöklő nap süített rája.
Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!*

*Kossuth Lajos arra ébredt,
vihar tépte mezőt, rétet.
Még-mégtépte a rózsafát,
a szabadság rózsafáját.
Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!*

*Kossuth Lajos kapta magát,
átültette a rózsafát.
Magyar népnek a szívébe,
szívének a közepébe.
Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!*

Egy másik, korábban ismeretlen változatra Lábadi Károly és Katona Imre bukkant Tóth József drávaszögi kéziratossal daloskönyvében:

*Magyarország sok szép népe,
Kossuth Lajos a vezérje,
Piac közepén a zászló:
Sok szép leány szomorító
és busító.*

Tóth József népdalszövege 1848-ban keletkezett, a toborzás emlékeit őrizte meg, amikor az újoncnak zászló alatt kellett feleskedniük (Lábadi 1999, 153; Katona 2006, 236–237).

Egy zalai változat szerint:

*Kossuth Lajos aranybárány.
Aranybetű van a vállán.
Aki ezt is elolvassa.
Az lesz az ő igaz fia.
Éljen a haza!*

(Volly 1949, 4)

A közelmúltban az is felvetődött, hogy a Kossuth-nótát Egressy Béni, a *Szózat*, a *Nemzeti dal* és a *Klapka-induló* zeneszerzője írta és komponálta (Bérczessi 1982, 900.). Leszler József, a *Zeneműkiadónál* 1986-ban megjelent *Nótakedvelőknek* című enciklopédiájában azon a véleményen van, hogy a Kossuth-nóta dallama Egressy Bénitől, szövege Balkányi Szabó Lajostól származik (Leszler 1986, 107). Balkányi Szabó Lajos (1823–1889) debreceni ügyvédnek tulajdonította a dalszöveget Szinnyi József 1891-ben, Volly István 1949-ben (Szinnyi 1891, I. 423; Volly 1949, 4). Legutóbb a Kossuth Rádió 2018. március 16-án elhangzott *Kossuth Lajos azt üzenté* című műsorában Zsoldos Barnabás szerkesztő szólaltatta meg a Nyírmihálydiban élő Szabó András helytörténészt: akinek állítása szerint a 8 versszakos Kossuth-nótát Balkányi Szabó Lajos szülőfalujában, Nyírmihálydiban írta 1848-ban, toborzó versnek szánta. 1848-ban Pesten megismerkedett Kossuthtal, ekkor tíz hétig mint nemzetőr szolgált a harctéren. Debrecenben ügyvédi irodát nyitott, később városi törvényszéki bíróságot. Itt találkozott Szotyori Nagy Károllyal, a nagytemplom karnagyával. 1849-ben a Kossuth-nótát Debrecenben a különböző cigánybandák más-más dallammal játszották. Szotyori

Nagy a Boka Károly cigányprímás és zenekara által játszott dallamot kottázta le, Balkányi Szabó szövegére így rögzült a Kossuth-nóta.

Debrecen mellett másik alföldi nagyvárosunk, Szeged is jogot formál a Kossuth-nóta szülőhelyének rangjára. Helyi hagyomány szerint előbb a Damjanich János vezette 3. zászlóalj zászlószentelésén majd a 33. és a 133. zászlóalj felállításkor Szegeden énekelték először (Káldy 1895, X. 834). Különböző szövegváltozatai a szabadságharc éppen zajló eseményeihez is kapcsolódtak. Ozoránál a diadal előtti éjszakán a honvédek és a nemzetőrök ezzel a szöveggel énekelték a tábortűzek mellett (Nagy 1998, 88–89):

*Máma nem lesz takarodó,
Ez a nap nem arra való.
Tűzek mellett daloljatok,
Éberségben maradjatok!
Éljen a haza!*

*Dég felől jön nagy ellenség,
Sión vár a nemzetőrség.
Sebes, mély a nagy Kanális,
Köröttünk jár sok huszár is.
Éljen a haza!*

*Császár hada, készen várunk,
Hajnallik a szabadságunk.
Ne karéjazz seregeddel,
Zsákba kerülsz holnap reggel.
Éljen a haza!*

*Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a regimentje.
Nem fogyott el, mind itt állunk,
S győztes virradást kívánunk.
Éljen a haza!*

Van egy Debrecenre, Kossuth itteni mulatására vonatkozó versszaka is (Tari 1998, 33):

*Kossuth Lajos Debrecenben,
Húszast tett be a zsebébe.
Húzd rá cigány, húszast adok,
Mert én Kossuth Lajos vagyok!
Éljen a magyar szabadság,
Éljen a haza!*

(Dejtár, Nógrád m.)

Kossuth kedvenc cigányprímása Boka Károly volt, akinek a debreceni nép sír-emléket is állított. Pompásan játszotta saját szerzeményeit és Kossuth kedves nótáját, a *Megkövetem a teins nemes vármegyét* (Farkas 1998, 115–116).

Több visszaemlékezésből is kiderül, hogy soha nem daloltak annyit, mint 1848–49-ben. Kossuth Lajos Szegedről küldött, utolsó hadba hívó körlevelére 1849. július végén Fejér megye déli részéből a Kossuth-nótát énekelve gyülekeztek Dunaföldváron a honvéd újoncok. Boross Mihály, 1849-ben Fejér vármegye másodalispánja, *Élményeim, 1848–1861* című könyvében így emlékezett vissza az eseményre:

„Kossuth Lajos körlevelet intézett az ellenségtől tiszta megyékhez, így Fejér megyéhez is, melyben felhívta azokat, hogy ujoncozzanak, toborzanak, azokat ő hozzá Szegedre szállítsák, mert harmincz ezer főből álló sereget akar szervezni.

Ki ne engedelmeskedett volna akkor Kossuth Lajos még szemhunyorításának is? Lelkes felhívás mellett rögtön közöltem a megye alsó részén fekvő községek lakóival, s Kossuth szava – mint mindig – most is villanyos hatást gyakorolt a népre. Rácz Ferenc perkátai lakos, a ki az akkor utált rácz név helyett Magyar Ferencz nevet vett fel, eljött hozzám, hogy készítsek neki egy mondókát, melyet betanul, és faluról falura jár toborozni. Megtettem és ő megtette a mit fogadott.

Tisztársaim lelkes eljárásának, a lelkészek buzdító szavának s Magyar Ferencz fáradhatatlan közreműködésének az lett az eredménye, hogy mintegy 700 ember csapott fel Kossuth-katonának. Naponként újabb s újabb csapatok érkeztek Földvára kocsikon s gyalog, vígan dalolva:

*Kossuth Lajos azt izente:
Elfogyott a regementje.”
(Boross 1881, I, 214–215)*

Ugyancsak Boross jegyezte föl, hogy 1849 júliusában Fejér vármegye bizottmányának Alföldre menekült tagjai a kiskőrösi fogadóban *A Kossuth Lajosnak hegyen van a háza* kezdetű nótát dalolták (1881, I. 207).

A szabadságharc bukása után olyan szövegváltozatait is énekeltek, amelyekből hiányzik Kossuth Lajos neve (Tari 1998, 35):

*Felsütött a nap sugára,
Kedvesemnek ablakára.
Örömünk lesz nemsokára,
Rosszakarónk bosszújára,
Éljen a szép lány!*

*Fehérvárról jött a levél,
Hogy babám Magyartól nem fél.*

*Jó hír jött hát örömemre,
A szomszédnak forr a mérge.
Éljen a magyar!*

A szövegben említett fehérvári levél nem más, mint Fejér megye hűségnyilatkozata Kossuth Lajos kormányzónak. A Függetlenségi Nyilatkozat kiadása után, 1849. május 21-én Fejér megye bizottmánya nyilatkozatában a köztársaság melletti hűségéről biztosította a kormányzót (Móra 1968). A Kossuth-nóta természetesen a szabadságharc bukása után, az önkényuralom idején is felhangzott a nép ajkán: titokban otthon vagy a szőlőhegyi, pincebeli összejöveteleken énekelték. A dal szövege ekkor már a bujdosó Kossuthról beszélt (Juhár 1947):

*Kossuth Lajos elbujdosott,
bánatába könnye csurgott.
Ne sírj, ne sírj Kossuth Lajos,
visszavár sok régi harcos.*

*Száműzték a nagyvilágba,
a szabadságnak nincs hazája.
De eljön még majd a mi napunk,
fényes lesz a rozsdás kardunk.
Éljen a magyar szabadság! Éljen a haza!
(Sárbogárd, Fejér m.)*

Hasonló dalszöveget találunk Kátai Király István perkátai (Fejér m.) földműves 1860 körül keletkezett kéziratos daloskönyvében a budapesti Néprajzi Múzeum adattárában (EA. 309). A dal szerint Kossuth Lajos visszatérve a koronával együtt a legendás Mátyás király igazságát is meghozza a magyar nép számára:

*Majd meg segít a magas ég
Kossut Lajos vissza jön még
vissza hozza a koronát mátyás királ igazságát
Kosut Lajos Kosut Lajos
most az ország dolga bajos*

*Bizzál pajtás nem sokára
be lép Kosut a határba...*

A leverett szabadságharc után, az önkényuralom korában Kossuth Lajos neve, a Kossuth-nóta dallama is a császári elnyomás elleni tiltakozást jelentette. Súlyos büntetés terhével a Kossuth-nótát betiltották, ezért a rendőrség kijátszására sem-

leges tartalmú szövegeket énekeltek a dallamára. Ilyen volt Czuczor Gergely *Szántó legény dala* 1842-ből, amelynek szövege bekerült a tankönyvekbe:

*Ha kél az ég szép hajnala,
Kezemben az ekeszarva,
Ekém előtt négy tulok jár,
Csákó, Szilaj, Gyöngyös, Bogár,
Hajsz ökreim, hajsz!*

A rendőrség nem fedezte fel, hogy ez a vers pontosan a Kossuth-nóta dallamát követte, az iskolákban erre a szövegre fújták a betiltott dalt. Énekeltek egy kalendárium impresszumával is (Rexa 1948, 38; Dégh 1952, 19; Szilágyi 1974, 7):

*Müller Gyula nagy naptára,
Szerkesztette Friebajsz István,
Emich Gusztáv betűivel,
Ezernyolcszázötvennégyben.*

Iszkaszentgyörgyön (Fejér m.) a lakodalmi vacsoránál a vőfély a bor behozatalakor előadott Noé-nótát a Kossuth-nóta dallamára énekelte. Paulovics Géza gyűjtötte 1956-ban az akkor 44 éves Somogyi Józseftől (Lázár 1998, 165):

*Ha még egyszer özönvíz lesz,
Az már is csak jó borból lesz,
De mi nem fulladunk bele,
Mert kiüsszuk mind belőle,
Noé apánk fönt az égben megdicsér érte.*

Közszájon forogtak a Kossuth-nóta átfogalmazott, tréfás változatai is. Tergenyén (Hont m.) a házak előtt körte- és almafák álltak. A falu legényei rendszeresen megdézsmáltak egy özvegyasszony, *Bukó szüle* gyümölcsét, közben az ablaka alatt a Kossuth-nóta dallamára költött szöveggel még bosszantották is (Liszka 2002a, 10–11):

*Bukó szüle azt izente,
Elfogyott az árpáskörte.
Ha még egyszer azt izeni,
Mind el fogjuk neki vinni.
– Éljen Bukó szüle!...*

Az 1859-es olasz háborúba induló magyar újoncok a helyzetre alkalmazott szöveggel énekeltek (Zsilinszky 1868, 67–68):

Lajos bácsi azt izente:
Elfogyott a regimentje.
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni.

El kell menni háborúba,
Hírt fűzni szép koszorúba;
S szabadságunk koszorúja
Nem hervad el többé soha.

Virágoskert Taljánország,
Messze vagyunk mi tehozzád;
Majd elvisz a német ingyen,
Odasegít a jó isten.

Lesz Kossuthnak regimentje,
Lesz kard, puska, ló és mente,
Örömnapod is lesz, csak várd,
Szegény, szegény Magyarország!

Ady Endre a zilahi Wesselényi Kollégium nyolcadikos diákjaként Kossuth Lajos halálának második évfordulójára írta *Március 20.* című versét, amelyet a *Szilágy* 1896. március 22-ei számában közölt. Adynak ez a Kossuth-verse első nyomtatásban megjelent költői műve (Hársfalvi 1979, 139). Első kötetében 1899-ben egy másik verse, a *Kossuth halálának évfordulóján* arról tanúskodik, hogy a szabadságharc kormányzójáért fenntartás nélkül rajong, szinte mitikussá növeli alakját:

Mely ég küldött, Te szent Apostolunk,
Midőn meghalni készült szép honunk?
Elállott már e nemzet szíverése,
Az égtől várt csak megváltó csodát:
S Te megjelentél, testté lett vágyunk;
Kivívtad a nép igazát, jogát!

A nap heve nem vész el. Hiába
A langy eső sem ömlik a tájra
Ha lesz oly kor, hogy a népek előtt
A nemzet és haza összeomolt
S nem lesz hon, csak világ, – a magyarnak
Lesz hazája, mert Kossuthja volt!

A fiatal József Attila 1922-ben, két évvel a trianoni békeszerződés aláírása után, verset írt a Kossuth-nóta dallamára:

ESIK ESŐ MAGYAR FÖLDRE

Ad notam: „Kossuth Lajos azt üzente”

*Esik eső magyar földre
Kossuthnak is hull a könnye,
Hull a könnye keserűen,
Kossuth Apánk sír a mennyben,
Magyar népén, árvaságán,
Elveszett honán.*

*Szétszaggatott édes honunk
Kebeléről síró jajunk.
Kossuth szívét hasogatja:
Hejh, nem vigad a magyarja!
Magas mennyből magyar földre
Hull Kossuth könnye.*

*Ha majd egyszer Kossuth lejön –
Átrohanunk vízen, tűzön!
A Magyarhon ismét szép lesz,
Csak ne csüggedj édes Hazánk:
Jön Kossuth Apánk!*

A Kossuth-nóta családja igen kiterjedt: 110 daltípusának mintegy 600 változatát gyűjtötték össze (Katona 1980, 284). Katona Imre összegzésében a Kossuth-nóta: „félnépi dallama valószínűleg XVIII. századi toborzó (*Beállottam katonának...*), melyre a XIX. század elején szerelmi szöveget (*Esik eső karikára...*) is énekeltek. Kossuth 48-as őszi toborzótűzjén keletkezett a legnépszerűbb versszak (*Kossuth Lajos azt üzente...*), de a másik szövegbe is beillesztették a nevét (*Esik eső karikára, Kossuth Lajos kalapjára...*). E szövegek tovább variálódhattak, újak is születtek, úgyhogy egy évszázad alatt félezernél is több változatát sikerült összegyűjteni. A dallam külön is olyan népszerűnek bizonyult, hogy további 110 nem 48-as szöveget is húztak rá, igaz, ezek többsége olyan kortes- vagy mozgalmi dal, amely 48-as szellemben fogant” (2002, 49). Ujváry Zoltán hangsúlyozta, hogy a Kossuth-nóta változatok háttérében egy nép, az egész nemzet érzülete nyilvánult meg (1995, 35). Tari Lujza népzenei elemzésében kiemelte: „Szövegben és dallamban ez a népdal őrző legmelegebben Kossuth Lajos emlékét a magyar nyelvterület minden pontjáról... A Kossuth-nóta változatgazdagsága és általános elterjedtsége miatt egyben ez a népdal a névadója egy szövegileg és zeneileg igen különböző nagy csoportnak, az úgynevezett Kossuth-dalok csoportjának... A népdalokat őrző, alakító és továbbadó parasztság Kossuthot érezte igazi vezéralakjának, tőle remélte saját és hazája sorsának jobbra fordulását, s ezt az iránta való tiszteletet és szeretetet fejezte ki népdalaiban” (Tari 2002,

131–132). Magyar Zoltán véleménye szerint a Kossuth-nótában Kossuth visszavárása fogalmazódik meg (2001, 158). József Attila idézett költeményének harmadik versszaka is erről szól.

A Pallas Nagy Lexikonában 1895-ben a *Kossuth-nóta* címszó ezzel az egyszerű kijelentéssel indul: „*Kossuth-nóta* a neve egy dalnak, mely jelenleg Magyarországon a legnépszerűbb dal” (Káldy 1895, X. 834). A Kossuth-nóta, amely magyar Marseillaise-ként 1848–49-ben seregeket állított talpra, mozgósított, mindmáig népszerű. Számos rendezvényen, a legkülönbözőbb élethelyzetekben felhangzott az egyszerű emlékezés vagy az ellenzékiség, a tiltakozás jegyében. Csók István (1865–1961) festőművész emlékezései szerint, a XIX. század utolsó harmadában édesapja, Csók Lajos sáregresi molnár, névnapestéjén Tribi a sárbogárdi cigány muzsikált „fürtös bandájával”. A vacsora a Kossuth-nótával kezdődött, a mulatság másnap reggel a Rákóczi-indulóval zárult (Csók 1990, 66, 73–74). Alsólendván (Zala m.) 1889-ben a nagyvendéglőben rendezett hamvazószerdai farsangtemetés résztvevői csonkacsütörtök reggelén a Kossuth-nóta eléneklése után oszlottak szét (Halász 1994, 101). 1892. szeptember 19-én a tállyai (Zemplén m.) evangélikus templomban a turini remete 90. születésnapja alkalmából rendezett nagyszabású Kossuth-ünnepen a nyíregyházi dalkör „nehány Kossuth-nótát meleg érzéssel előadott, a közönség szünni nem akaró taps és éljenzésben adott kifejezést élénk tetszésének” (Czékus 1894, 93). A Pápai Református Kollégium diákjai 1900. március 15-én a Kossuth-nótát énekelve kivonultak az osztálytermekből a szabadság-szoborhoz, ezzel kényszerítették ki öt évtizedre az egész napos március 15-ei tanítási szünetet (Ólé 2004, 151–154). 1914 nyarán az első hadba vonulók ajkán, a gyors és dicsőséges győzelem reményében, gyakran felhangzott a Kossuth-nóta, hadba hívó szava ismét időszerűvé vált (Gelencsér 2004, 10). Kassa cseh megszállását követően, 1919. március 16-án „ismeretlen tettesek” éjszaka ledöntötték a Szabadság kertben álló Honvéd-szobrot, a fejét lefűrészelték, és a Hernádba dobták. Másnap hatalmas tömeg gyűlt össze a magyar nemzeti szimbólumnak tartott, durván megcsontított szobor körül. A tiltakozók háromszor énekelték el a *Himnuszt*, majd a *Szózatot* és a *Kossuth-nótát*. Ekkor a kivezényelt, megszálló cseh katonaság megpróbálta feloszlattatni a tömeget, miután ez nem sikerült, közéjük lőtt. Hervasics Anna tizenhárom éves rikkancsot és Ördög Ilona harminchét esztendőes szolgálót halálos lövés érte (Liszka 2002 b, 143). Thorday Levente, Erdélyben, Fogarason, 1912-ben született székesfehérvári tanár vasdiplomája átvételekor így emlékezett gyermekkorára, az 1920-as évekre: „Jellemző, hogy magyar érzelmű édesapámat például azért függesztették fel az állásából, mert az egyik estén Kossuth-nótákat énekelt egy összejöveten. Megüzenték neki, hogy akkor kerülhet vissza, ha május 10-én eléneklí a prefektusnak a román himnuszt” (Gáspár 2002, 14). 1956 forradalmi és szabadságharcos őszén a Kossuth-nóta dallamára énekelték:

*Miénk már a pesti utca
Miénk már a remény újra...*

Egy 1956-os gyereknapló bejegyzése szerint Pesten, a Rákóczi téren egy bódéra felírták:

*Kossuth címer, magyar haza
Minden ruszki menjen haza.*

A magyar nemzeti zászlóból kivágott, gyűlölt Rákosi címer helyett a Kossuth-címer lett a független Magyarország államcímere. Székesfehérváron a városházánál november 4-én eltávolított Kossuth-címert a vele szembeni ferences templom falánál álló, Fadrusz János alkotta feszület alá állították, jelezve ezzel ismét a Golgotára került hazánk helyzetét. Magyarországon 2002 tavaszán az országgyűlési választások második fordulójára előtt a jobbközép pártok a Kossuth-nóta *Mindnyájunknak el kell menni!* sorával szólították fel szimpatizánsaikat a választáson való részvételre. Ez a felszólítás a 2018. évi országgyűlési választások során megismétlődött. A FIDESZ-KDNP kampányzáró rendezvényén, 2018. április 6-án Székesfehérváron felhangzott a Kossuth-nóta. Ugyanígy a keresztény néppárti szövetség választási eredményváró rendezvényén, Budapesten, a Bálna előtt is ezrek énekeltek.

IRODALOM

- Boross Mihály: *Élményeim, 1848–1861*. I. Székesfehérvár, 1881.
- Czékus László: *A tállyai evang. egyház és a tállyai Kossuth-ünnep története*. Kassa, 1894.
- Csók István: *Emlékezéseim*. Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó.
- Demeter Zsófia: *A pákozdi győzelem*. Székesfehérvár, 1998, Szent István Király Múzeum.
- Demeter Zsófia – Lukács László: *Zámoly. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2002.
- Dégh Linda: *A szabadságharc népköltészete*. Budapest, 1952.
- Farkas Emőd: *Az 1848-49-i szabadságharc anekdotakincse*. Budapest, 1998, Xénion Könyvkiadó.
- Gáspár Péter: A város vasdiplomás testnevelője, Thorday Levente. *Fehérvári Polgár*, 2002, VIII. 2., 14.
- Gelencsér József: *Apánk, édesapánk...” Fehérvári Hét*, 1994, VI, 42, 17.
- Gelencsér József: *„Mindnyájunknak el kell menni...” Fehérvári Polgár*, 2004, X, 9, 10.
- Halász Albert: *Az alsólendvai sajtó és a néprajz, 1889–1919*. Budapest, 1994.
- Hársfalvi Péter: *Ady Endre Kossuth Lajosról*. Magyar Történeti Tanulmányok XI. Debrecen, 1979, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 139–144.
- Hentaller Lajos: *A szabadságharc dalai. Százötven nóta a daliás időkből*. Budapest, 1895, Singer és Wolfner.
- Juhár László: *1848-as hagyományok. Sárbogárd*. Kézirat. Budapest, 1947, Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára. EA. 2053.
- Juhász Gyula: *Holmi*. Budapest, 1929.
- Katona Imre: *Kossuth nóta*. Magyar Néprajzi Lexikon, III. Főszerk. Ortutay Gyula. Budapest, 1980, Akadémiai Kiadó, 284–285.
- Katona Imre: *Szépen szóló madárka. Népdalaink szöveges üzenete*. Budapest, 2002, Masszi Kiadó.
- Katona Imre: *Még nincs vége a dalnak*. Írások a drávaszögi, szlavóniai, bácskai és temesközi magyar folklóról. Budapest, 2006, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.

- Káldi Gyula: *Kossuth-nóta*. A Pallas Nagy Lexikona. X. Budapest, 1895, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 834.
- Lábadai Károly: *Negyvennyolc emlékezete a folklórban. '48 kultusza*. Tanulmányok. Szerk. Cs. Merva Mária. Gödöllő, 1999, Gödöllői Városi Múzeum, 149–160.
- Lázár Katalin: *Adalékok az 1848-as dalokhoz*. Történelem és emlékezet. Szerk. Kríza Ildikó. 1998, Magyar Néprajzi Társaság, 159–170.
- Leszler József: *Nótakedvelőknek*. Budapest, 1986, Zeneműkiadó.
- Liszka József: *Kossuth Lajos azt üzenté... Kossuth Lajos és az 1848/49-es szabadságharc emléke a szlovákiai magyar szájhagyományban*. Dunaszerdahely, 2002a, Lilium Aurum.
- Liszka József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely, 2002b, Osiris–Lilium Aurum.
- Magyar Zoltán: *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus kárpát-medencei re-dakciói*. Budapest, 2001, Akadémiai Kiadó.
- Mihálka Endre: *Mihálka Endrének 1848/9-dik évi függetlenségi harcokban mint honvéd altisztnek a 48-dik honvéd zászlóalj alatt viselt dolgai és az utóbb bekövetkezett honvéd üldözések*. Kézirat. Kiskunfélegyháza, 1854, Kiskun Múzeum, lelt. sz.: 59. 7. 1.
- Móra Magda: *Fejér megye hűségnyilatkozata Kossuth Lajos kormányzónak*. Honismereti tanulmányok. *Fejér Megyei Szemle*, 1968, 198–200.
- Móricz Zsigmond: *Esztergom vármegye népe*. Esztergom vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, 1908, 76–87.
- Nagy Janka Teodóra: *Az 1848/49-es szabadságharc emléke a Tolna megyei néphagyományban*. *Új Dunatáj*, Szekszárd, 1998, III. 1, 86–99.
- Ortutay András: *Jó, ha a dolgokat írásba foglaljuk. Tanulmányok Komárom-Esztergom megye múlt-jából*. Tatabánya, 2003, Kernstok Károly Művészeti Alapítvány.
- Ortutay Gyula: *Kossuth Lajos a magyar nép hagyományjaiban*. *Ethnographia*, 1952, LXIII, 263–307.
- Ólé Sándor: *Pápai diákemlékek*. Pápa, 2004.
- Reim Lajos: *Kossuth Lajos. A szabadság megteremtője*. Nép-Könyvtár, 9. szám. Budapest, é. n.
- Rexa Dezső: *Kossuth Lajos azt izente... 48–49 a népköltészetünkben*. Budapest, 1948, Tokaji Nyomda.
- Sándor János: *„Kossuth Lajos azt üzenté.” A szabadságharc dalai*. Szeged. A város folyóirata. 1989, XI. 7 (július), 19–21.
- Szilágyi Miklós: *Kossuth a nép emlékezetében*. *Múzeumi Kurír*, II. 5. 3–7. Debrecen, 1974, Déri Múzeum.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, I. Budapest, 1891, Hornyászy Viktor Akad. Könyvkereskedése.
- Tari Lujza: *Magyarország nagy vitézség. A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban*. Budapest, 1998.
- Tari Lujza: *Kossuth Lajos, a népdalok hőse*. Kossuth Lajos, 1802–1894. Kossuth Lajos és kortársai. Budapest, 2002, Kossuth Kiadó, 131–145.
- Ujváry Zoltán: *Kossuth Lajos a népdalokban*. *Ethnographia*, 1995, CVI, 31–37.
- Volly István: *A Kossuth-nóta története*. *Éneklő Nép*, 1949, 3. (március), 4–5. Bartók Béla Szövetség.
- Zolnay László: *Mozaikok a magyar újkorból*. Budapest, 1986, Kozmosz.
- Zsilinszky Mihály: *Kossuth a magyar nép szívében és költészetében*. Pest, 1868, Kilián György Bizománya.